

*Дикань В.В.,
д.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту й адміністрування,
Український державний університет залізничного транспорту*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ФАКТОРУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Автором проаналізовано розмаїття наукових поглядів щодо визначення сутності понять людського потенціалу та сталого розвитку. Представлена авторська модель розвитку людського потенціалу в сучасних умовах розвитку. Виділено основні проблеми забезпечення сталого економічного розвитку та обґрунтовано тенденції подальшого його зростання шляхом використання людського потенціалу.

Ключові слова: людський потенціал, сталий розвиток, духовно-моральні цінності, віртуальна економіка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку саме євроінтеграційне спрямування є тією пріоритетною метою, яку так намагається досягти Україна. Але ні для кого не залишається таємницею, що соціально-економічний розвиток держави знаходиться на досить низькому рівні та значно відстає від європейського, а перед Україною стоїть ряд проблем, які потребують нагального вирішення.

Очевидним фактом є те, що довгостроковий сталий економічний розвиток повинен забезпечуватися шляхом урахування не тільки економічних законів та процесів, а насамперед духовно-моральної складової розвитку людського суспільства. Адже економіка – антропологічна, тобто вона існує не для себе самої, а для людини. Але, на жаль, людину нині розглядають як споживача, інтелектуальний чи людський капітал, а не як творчу особистість, яка має свої інтенси та почуття.

На жаль, склалася така ситуація, що економіка функціонує заради себе самої, як би дивно це не звучало. Тобто людина переслідує мету особистого благополуччя будь-якої ціною, навіть за чужий рахунок. А це у свою чергу призводить до того, що гідну оплату праці можна отримати лише на злочинному рівні шляхом економічних спекуляцій, перерозподілу влади та майна. Все це призвело до сучасної ситуації, коли економіка не створює ніякого продукту і перебуває на стадії саморуйнування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Людина та її потенціал завжди були ключовими напрямками досліджень економічної теорії. Класична політична економія та її основні представники К. Маркс [1] та А. Сміт [2] розглядали її як особистий чинник виробництва, виділяючи важливість продуктивних здібностей людини. З розвитком економічної теорії А. Маршалл [3] визначив роль людини в соціально-економічній системі як основного засобу досягнення багатства та його кінцеву мету. Згодом з'явилася теорія добробуту. Її основні представники – Дж. Ролз [4], А. Пігу [5] та ін. – говорили про те, що основним джерелом добробуту є національний доход, а сукупність індивідуальних добробутів, тобто доходів, формує суспільний добробут, однак

нерівність розподілу доходів не забезпечує максимізацію суспільного добробуту. Під добробутом розуміли економічне становище та соціальне самопочуття населення. Так з'явилася концепція соціальної держави, де соціальна орієнтація ринкової економіки передбачає націленість ринкової економіки на задоволення потреб людини, її всебічний розвиток, соціальну рівність та захист. Тобто мета держави створити рівні можливості для розвитку людини.

Переломним моментом у дослідженні людини в контексті економічного розвитку є думка про те, що мета розвитку заключається в розширенні вибору людини, що можливе лише на основі економічного зростання [6]. Згідно з цією концепцією, доход розглядається уже не як кінцева мета, а як засіб розширення можливостей вибору людини в таких принципово важливих сферах життя, як отримання освіти, особистий та професійний розвиток, зміцнення здоров'я, економічна та суспільна діяльність. Ця теорія стала передумовою формування концепції людського розвитку, яка спрямована на розвиток людського потенціалу. В Україні теорія людського розвитку висвітлюється у працях широкого кола вчених: Л. Безтелесної [7], О. Грішньої [8], В. Никифорова [9], Н. Римашевської [10] та ін. Так і з'явилася ця категорія в економічному круговороті термінів. Тобто людина стає головним об'єктом концепції людського розвитку, а людський потенціал – головною її категорією та важливою умовою забезпечення сталого економічного розвитку.

Проблеми забезпечення сталого розвитку в соціальному аспекті було висвітлено в працях таких російських та українських вчених: В. Бабаєва [11], І. Барсукова [12], В. Ближнюк [13], М. Згуровського [14] В. Компанієць [15] та ін.

Актуальність теми дослідження визначається тим, що на сучасному етапі суспільного розвитку України відбувається погіршення стану людського потенціалу. Враховуючи такий стан, йде мова не стільки про його покращення, скільки про підтримання та збереження.

Мета статті полягає в оцінці сучасного стану людського потенціалу як фактора забезпечення сталого економічного розвитку та визначенні причин його дисбалансу в українському суспільстві.

Вклад основного матеріалу. Світова практика економічного розвитку має ряд доказів ефективності комплексної взаємодії людського та сталого розвитку. Як було зазначено вище саме людський потенціал є головною категорією людського розвитку. Існує безліч визначень даного поняття. Так, Л. Безтелесна визначає людський потенціал як здібності, можливості й потреби людини працювати, так і як сукупність різних її якостей, що визначають особистість, причому не лише фізичних, але і духовних [7]. Досить обмежений

підхід до визначення поняття, який передбачає тільки професійну самореалізацію.

В. Близнюк зазначає, що людський потенціал охоплює не лише професійно-кваліфікаційні ознаки людини, а в цілому рівень освіченості, креативності, мобільності, ступінь споживчих пріоритетів, можливість адаптуватися до соціально-економічних змін у суспільстві та інші кількісно-якісні характеристики їхніх носіїв [13]. Досить широке визначення, яке розкриває ключові аспекти даного поняття. Але, хоча автор говорить про те, що людський потенціал включає не тільки професійно-кваліфікаційні ознаки, наводить в переліку більшість саме них, не зупиняючись на духовно-моральних цінностях та характеристиках.

Тобто, поняття «людський потенціал» охоплює такі властивості та риси людини, як потреби та інтереси, рівень життя, рівень здоров'я, загальні та професійні знання, кваліфікацію, мотивацію діяльності, відношення до праці, ініціативність та підприємливість, способи поведінки. Людський потенціал досить загальне поняття і включає в себе як кількісні, так і якісні характеристики розвитку людини, характеризує самореалізацію як у трудовому процесі, так і за його межами [16].

Досить цікавим та різноманітним є визначення Н. Римашевської, яка зазначає, що людський потенціал – не обсяги виробництва і відповідний рівень доходу, а можливості людського вибору, які розширюються. Людський потенціал – це сукупні можливості суспільства і держави, які визначають могутність країни вчора, сьогодні і завтра. На макrorівні людський потенціал є складною соціально-економічною системою, на нього впливає низка факторів і заходів, тому його стан характеризується сукупністю показників, які доповнюють один одного: життєвий потенціал населення; інвестування у формування та нагромадження людського потенціалу; науковий потенціал суспільства; потенціал зайнятості; освітній потенціал; потенціал здоров'я; культурний потенціал [10; 17].

Сьогодні економісти розуміють важливість такого ресурсу, як людина. Тому серйозно займають його вивченням, аналізом та прогнозуванням. В основі оцінки людського розвитку покладений індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) країни, основними критеріями якого виступають: середня тривалість життя, рівень освіченості та рівень життя населення країни, який оцінюється через ВВП на душу населення та інші вагомні показники. Фахівці і експерти ООН з 1993 року щорічно формують звіт з розвитку людства. До початку реформ наша країна входила в першу світову десятку. А вже у 2009 році Україна належала до країн з середнім рівнем ІРЛП та посідала 85 місце зі 182 країн світу. Варто зазначити, що відносно високе місце Україна зайняла завдяки рівню освітньої складової, а такий показник як стан здоров'я та економічний розвиток були досить на низькому рівні, при чому значення останнього є найгіршим [18]. У 2010 році Україна дещо покращила своє становище й опинилася на 69 місці з 169 країн світу. В останні роки динаміка рейтингу погіршилася. У 2011 році Україні належала 76 позиція, в 2012 та 2013 роках – 78 позиція. З 2013 року індекс розвитку людського потенціалу коригували на індекс людського розвитку (ІЛР). У 2014 році Україна зайняла 83 місце серед 187 країн світу за рівнем ІЛР. Традиційно «донизу» Україну тягнуть такі показники, як тривалість та рівень життя, а підтримує «на плаву» рівень освіти [19-21].

Хоча, на жаль, і рівень освіти зараз перебуває на досить низькому рівні. Пов'язано це передусім з рівнем фінансування державних закладів освіти, ліцензуванням бюджетних місць, що стосується фінансової сторони проблеми. Якщо говорити про інтелектуальну складову, то проблемою є концентрація національної системи освіти тільки на виконанні завдань навчально-викладацької діяльності, тоді як науково-дослідна робота покладена на профільні науково-дослідні інститути. Тобто освітній та науково-дослідний процеси значно відірвані один від одного, що створює перешкоди для розвитку інтелектуального потенціалу.

Враховуючи важливість розвитку людського потенціалу, автором було проведено дослідження основних складових, цілей та принципів розвитку людського потенціалу та представлено у вигляді моделі розвитку людського потенціалу в сучасних умовах (рис. 1).

Дана модель дає можливість наглядно зрозуміти тісний взаємозв'язок сталого економічного розвитку та людського потенціалу. Під сталим розвитком зараз прийнято вважати такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб у природних ресурсах теперішніх поколінь не повинно ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти в них свої потреби, коли будуть узгоджені екологічні, економічні та соціальні складові розвитку, коли техногенне навантаження не буде перевищувати можливостей навколишнього середовища до самовідновлення, а суспільство усвідомить перевагу екологічних пріоритетів над іншими [14].

Концепція сталого розвитку передбачає збалансованість трьох складових розвитку: економічної, соціальної й екологічної. Економічна складова орієнтована на оптимальне використання обмежених ресурсів шляхом використання ресурсозберігаючих та безвідходних інноваційних технологій. Соціальна складова полягає у забезпеченні стабільних та гідних умов життя, наданні можливостей для розвитку людського потенціалу людини, збереженні соціокультурних систем, максимальному усуненні соціальної напруженості тощо. Екологічна складова передбачає організацію екологічно безпечного виробництва та запобігання забруднення навколишнього середовища.

Основоположною ідеєю концепції сталого розвитку є усвідомлення різниці між економічним зростанням та розвитком. Хоча дані слова в українській мові є просто синонімами, в економічній термінології мають суттєві відмінності. Більшість як країн, так і окремих корпорацій та підприємств, мету діяльності вбачають в забезпеченні швидкого та стабільного економічного зростання, не приймаючи до уваги, що економічне зростання це лише засіб досягнення головної мети господарювання – забезпечення духовно-культурного, інтелектуального, особистісного розвитку. А концентрація лише на економічному зростанні передбачає короткостроковий ефект, а в глобальному масштабі може стати небезпекою для життя людей.

В економіці зараз діють два основні взаємопов'язані та протирічні, навіть парадоксальні, закони: закон необмеженого зростання потреб людини та закон обмеженості ресурсів. Вирішення даної суперечності неможливо знайти, приймаючи до уваги тільки матеріальну, економічну сторону даних процесів. Але, на жаль, на світовому ринку дану проблему вирішують досить дивним шляхом в рамках стратегії «золотого мільярда», що передбачає обмеження зростання населення країн не «золотого мільярда», досить ідеологіч-

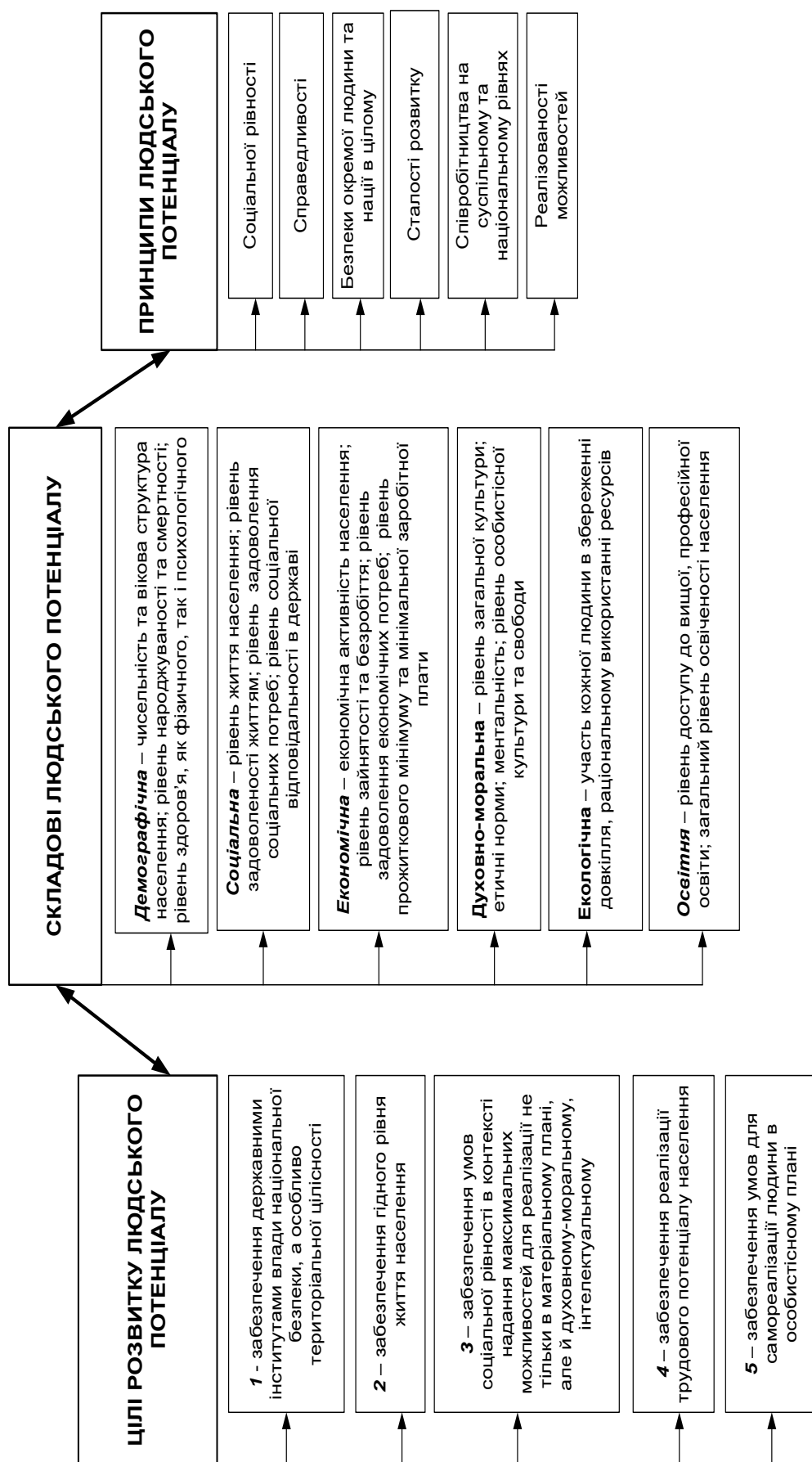

Рис. 1. Модель розвитку людського потенціалу в сучасних умовах

ної та жорсткої, що знаходить свою втілення сучасній світовій економічній системі, так і соціально-демографічній політиці. Хоча цілком очевидно та зрозуміло, що неможливо людям заборонити збільшувати свої потреби, а виробникам виробляти все нову продукцію, використовуючи наявний ресурсний потенціал [22].

Ще однією глобальною проблемою, яка перешкоджає економічному розвитку, є поширення так званої віртуальної світової економіки, що характеризується зміною пріоритетного положення реального сектору економіки та надання домінуючого значення фінансовому сектору. Тобто, заснована на фінансових спекуляціях та функціонує за своїми законами, які не притаманні реальному сектору економіки. Періодично дана фінансова система обвалюється, що супроводжується економічними кризами, але руйнується не до кінця. Причинами такої стійкості системи, по перше, є штучно створений «ефективний» механізм функціонування віртуальної економіки та її архітектура, а, по друге, що є більш жажливим, зміна духовно-моральних цінностей, культурних характеристик сучасного суспільства та домінування грошової цивілізації з її постулатами, що гроші правлять світом, а досягти багатства можна будь-якими методами.

Єдиним виходом з такого критичного положення є використання людського потенціалу, духовно-морального та інтелектуального, який невичерпний та необмежений за свою суттю. Даний підхід передбачає духовно-моральне ставлення людей один до одного та до навколишнього середовища.

Висновки. Забезпечення сталого економічного розвитку України в сучасних умовах має передбачати вирішення ряду завдань: ліквідація диспропорцій економічного розвитку, а саме відновлення підпорядкованості фінансового сектору реальному сектору економіки, а не навпаки, що спостерігається сьогодні; пріоритетність державної підтримки та розвитку галузей, які створюють кінцевий продукт, використовуючи інноваційні розробки ресурсозбереження, та дотримуючись умов екологічності навколишнього середовища; оптимізація структури накопичення та споживання; стимулювання рівня інвестицій. Та, як головне, чітко зрозуміти, що забезпечення сталого економічного розвитку в довгостроковій перспективі можливо лише за умови активного використання людського потенціалу, духовно-морального та інтелектуального, що є «золотим ключиком» до процвітання нашої держави.

Література:

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии [Текст] / К. Маркс. – Т. 1. – М. : Политиздат, 1973. – 907 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А. Смит. – М. : Соцэргиз, 1962. – 684 с.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршалл. – Т. 1. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. – 416 с.
4. Ролз Дж. Теория справедливости [Текст] / Дж. Ролз. – Новосибирск : Издательство Новосибирского университета, 1995. – 511 с.
5. Пигу А. Экономическая теория благосостояния [Текст] / А. Пигу. – Т. 1. – М. : Прогресс, 1985. – 512 с.
6. Lewis A. The Theory of Economic Growth. – N.Y., 1955. – P. 42.
7. Безтелесна Л.І. Управління людським розвитком та його фінансове забезпечення в Україні: оцінка та перспективи [Текст] :

- монографія / Л.І. Безтелесна. – Рівне : Нац. ун-т водного господарства та природокористування, 2010. – 390 с.
8. Грішнова О.А. Людський розвиток [Текст] : навч. посібник / О.А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
 9. Никифорова В. Прогнозування розвитку людського потенціалу в контексті світових тенденцій [Текст] / В. Никифорова // Україна: аспекти праці. – № 1. – 2012. – С. 14-19.
 10. Римашевская Н. Качество человеческого капитала в России [Текст] / Н.М. Римашевская. – М. : Межд. Фонд Н.Д. Кондрачева, 2009. – С. 100-102.
 11. Бабаєв В. Сталий та безпечний розвиток мегаполіса: економічні, соціальні, екологічні аспекти [Текст] / В. Бабаєв // Управління сучасним містом. – К., 2004. – С. 62-64.
 12. Барсуков И.Е. Защищая интересы: механизм управления по интересам жителей в контексте обеспечения устойчивого развития крупного города [Текст] / И.Е. Барсуков // Российское предпринимательство. – 2008. – № 2. – С. 66-69.
 13. Близнюк В. Оцінка людського потенціалу економічного зростання України: теорія і практика [Текст] / В. Близнюк // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 5. – С. 30-34.
 14. Згуровський М. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку [Текст] / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 19(598). – 20-26 травня.
 15. Компанієць В.В. Управління розвитком соціально-економічних систем у духовно-моральному та соціокультурному вимірі [Текст] : монографія в 2-х частинах / В.В. Компанієць. – Ч. 1. – Харків : УкрДАЗТ, 2011. – 305 с.
 16. Макарян А.С. Глобальная экономика и человеческий потенциал [Текст] / А.С. Макарян // Труд за рубежом. – 2003. – № 3. – С. 3-21.
 17. Римашевская Н. Человеческий потенциал России и проблемы «сбережения населения» [Текст] / Н.М. Римашевская // Российский экономический журнал. – 2004. – № 9-10. – С. 22-40.
 18. Доклад о развитии человека 2009. Преодоление барьеров: человеческая мобильность и развитие [Текст] ; пер. с англ. ; ПРООН. – М. : Издательство «Весь мир», 2009. – 232 с.
 19. Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека [Текст] ; пер. с англ. ; ПРООН. – М. : Издательство «Весь мир», 2010. – 244 с.
 20. Індекс розвитку людського потенціалу 2013 (рейтинг України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>.
 21. В Індексі людського розвитку ООН Україна – 83-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2014/07/140724_human_development_index_az.
 22. Симчера В.М. Как возродить экономику России [Текст] : кн. 3. Нравственная экономика / В.М. Симчера. – М. : ТЕИС, 2006. – 824 с.

Дикань В.В. Исследование человеческого потенциала как фактора обеспечения устойчивого экономического развития Украины

Аннотация. Автором проанализировано разнообразие научных взглядов относительно определения сущности понятий человеческого потенциала и устойчивого развития. Представлена авторская модель развития человеческого потенциала в современных условиях развития. Выделены основные проблемы обеспечения устойчивого экономического развития и обоснованы тенденции дальнейшего его роста путем использования человеческого потенциала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, устойчивое развитие, духовно-нравственные ценности, виртуальная экономика.

Dykan V.V. Research of human potential as a factor of providing of sustainable economic development of Ukraine

Summary. The author analyzes the diversity of scientific views on the definition of the essence of the concepts of human potential and sustainable development. Author's model of human potential development in modern conditions of development is submitted. The main problems of sustainable economic development were selected and the tendencies of its subsequent growth are grounded by the use of human potential.

Keywords: human capital, sustainable development, spiritual and moral values, virtual economy.